

www.verujem.org

ПРАВОСЛАВНА ВЕРА И ЖИВОТ

— ДОГМА И МОРАЛ У ПРАВОСЛАВЉУ —

„Уобличи лик Христа Твога у овоме који се има препородити, и назидај га на темељу Апостола и Пророка Твојих; и немој уништити, него га засади као садницу истине у Твојој Светој Католичанској и Апостолској Цркви...“

(Молитва светог крштења)

I

У самој ствари, шта је друго Хришћанство неголи Господ Христос. *Христос*, међутим, значи и јесте — Логос и Син Божји који се оваплотио и постао човек. Само име *Христа* (Месије, Помазаника) долази, као што је познато, од факта оваплоћења Сина и Логоса Божјег, од сједињења у Његовој Личности божанства и човечанства, Бога и човека. Зато што се у Христу сјединио једном за свагда Бог и човек, и што је услед тога човек помазан (*κρησμιένος*) Богом, људска природа Божанском природом, зато се Логос Божји, који се оваплотио и постао човек, и назива „Христос“, то јест истовремено Бог и човек — *Богочовек*, Θεάνθρωπος.

Овај основни и централни факт наше хришћанске православне вере треба већ од самог почетка особито нагласити и истаћи, када желимо да говоримо о православној вери и животу, или о православној догми и моралу. Ово још и зато што многи од савремених људи, па и хришћана, често чине једну од две врло старе грешке: или сматрају Христа само за *Бога*, заборављајући да је тај исти *Бог* постао један од нас, тј. *човек* са телом и крвљу човека; или обратно — сматрају Христа

само за једног великог, мудрог и доброг човека, заборављајући да је Христос истовремено и истинити *Бог*, јер је и био и остао Бог и после свога очовечења. Ово јединство Христа *Богочовека*, тј. чињеница да је Христос истовремено и Бог и човек, потпуни, савршени и истинити Бог и потпуни, савршени и истинити човек, представља јединствени догађај и истину наше хришћанске вере и живота. Без ове јединствене и последње *истине* Хришћанства, истине о Христу *Богочовеку* — која се истина човеку пружа и даје да је прихвати кроз веру и вером — нити има Хришћанства ни хришћана, нити хришћанске вере и морала, хришћанске догме и живота. Хришћанско *сведочанство* („мартириа“) о Христу као јединственом и личном (ипостасном, персоналном) Богу и човеку, представља основно и најважније *сведочење* светих Апостола, Мученика, Исповедника и свих Светих (ср. ДАп. 1, 8, 22; 4, 33; I Јн. 1, 2; 4, 14; Апок. 1, 2; 6, 9; 20, 4). Оно исто представља и сведочење Цркве у свету, њену проповед Јеванђеља, њену католичанску и васељенску веру. Зато Јеванђеље Цркве — које су као очевидни и сведоци записали Свети Апостоли и то своје сведочење запечатали мартирском крвљу својом — није ништа друго него *сведочанство* о Сину Божјем који је постао *тело*, то јест *човек*, и који је распет и васкрсао из мртвих ради нас, и који као *Богочовек* пребива са нама у све дане до свршетка века (ср. Јн. 1, 2—14; Мт. 16, 16; 28, 16—20; I Кор. 1, 23—24; 15, 1—20; I Јн. 1, 13). Ово је такође и садржај свих светих догмата, исповећених и запечаћених на Васељенским Саборима Цркве (ср. особито Символ Никејског и Халкидонског Сабора).

Али, да не бисмо пали у једну другу погубну грешку, која би нас одвела изван области богооткривене хришћанске истине, а то значи ван Христа, неопходно је да истакнемо још један моменат у нашој вери у Богочовека Христа. Наиме, познато је да наше хришћанско биће и живот и морал почињу од момента када се крштавамо у Христа, у Његову смрт и васкрсење (ср. Гал. 3, 27; Рм. 6, 3—6). Јер тада се крштавамо у Христа, Бога и човека, и облачимо се у Њега, постајући учесници и заједничари богочовечанске смрти Његове и богочовечанског васкрсења Његовог, а кроз то постајемо *саобразни* (слични) и *сродни* Њему (*σύμφυτοι, σύμμορφοι*),

према речима Св. Апостола Павла у молитвама Цркве које се читају на светом крштењу. У том, дакле, моменту када се крштава човек у Православној Цркви, свештеник мистериолошки изговара над њим име Свете и Животворне Тројице: „Крштава се слуга Божји у Име *ОЦА и СИНА и СВЕТОГА ДУХА*“. Затим, одмах после крштења, новопросвећени се помазује помазањем *Духа Светога*. Овај мистериолошки акт Цркве означава да Христос, у Кога се крштавамо, јесте нераздвојно сједињен са Пресветом Тројицом — са Оцем и Светим Духом. Због тога је и вера наша и крштење у Христа као Богочовека истовремено и вера и крштење у саму Свету Тројицу — једног и јединог Бога нашег. Јер је Христос „Један од Свете Тројице“, који се оваплотио и постао човек остајући увек и непроменљиво — Друго Лице Пресвете Тројице. И само име Христово: „Христос“, „Помазаник“ (= *χριστινός*), по речима Светих Отаца, већ показује и објављује нама људима целу Свету Тројицу: Њега (Сина) као *Помазаног*, Оца који Га је *помазао*, и Духа Светога *којим је помазан* од Оца. О томе овако вели Св. Василије Велики: „Име *Христа* представља наше целокупно исповедање вере; јер показује Бога (Оца) који Га је помазао, и Сина који је помазан, и Духа Светога који је помазање (*χρίσμα*) као што смо и научили од Апостола Петра у Делима Апостолским: Исуса из Назарета, *Којега Бог помаза Духом Светим*“ (Д.Ап. 10, 38. PG 32, 116). Према томе, када ми православни верујемо у Христа као Богочовека, ми истовремено верујемо и у Свету Тројицу, ту последњу тајну Хришћанства, коју нам је управо и открио Христос својим оваплоћењем и очовечењем.

Бог Аврама, Исака и Јакова, не „Бог“ философа, ни „Божанство“ религија, него једини *Живи и Истинити Бог* — открио се и јавио свету и човеку у Лицу Исуса Христа, кроз Његово оваплоћење и очовечење. Оваплоћени Логос Божји, историјски Богочовек Исус Христос, управо и јесте само *Откривење Божје, лично, синовско, самотворачко* јављање и објављивање живог библијског, хришћанског Бога: „Бога никада нико није видео, Јединородни Син, који је у наручју Оца, Он Га је објавио“ (*ἐξήγγισατο* = открио, објаснио) (Јн. 1, 18). Ово лично (антургичко, по речима Св. Отаца) јављање и објављивање Сина Божјег у нашем свету, нашем животу и на-

шем људском бићу и јесте пуноћа — *пнурома* — Откривења Божјег, срж Хришћанства, суштина и биће хришћанске Цркве. Без јављања и оваплоћења Христа, Другог Лица Свете Тројице, ми не бисмо ништа знали о тајнама и тајанствима Бића Божјег, о Богу као Светој Тројици, као што вели о томе Св. Григорије Палама: „Да се није оваплотио Логос Божји, не би се Отац показивао заиста Отац, нити Син — заиста Син, нити Дух Свети, који такође проиходи од Оца, — Дух Свети; нити би се Бог показивао у суштини и ипостасима, него само као нека сила („енергија“) која се може видети на створењима“ (PG 151, 204). Због свега овога, целокупно хришћанско Откривење у суштини својој је *христолошко* и *христоцентрично*, али тај правилни и православно схваћени христоцентризам је истовремено *тријадолошког* (тројичног) карактера, тријадоцентричан је, јер је Христос незамислив без Свете Тројице и неодвојив од Ње. Без тог тријадошког контекста не постоји правилна, православна Христологија, а у даљој конвенци ни православна вера и догма, ни живот и морал православни.

У овој истој веома важној богословској тачни православно вере неопходна је још једна допуна и разјашњење. Многи од савремених хришћана, верујући у Христа, не верују Га у Цркви Његовој и са Црквом Његовом. Или, да то речемо још тачније, — не верују у Христа као *Цркву*, него Га свесно или несвесно одвајају од Цркве Његове, која је лично и саборно *Тело Његово*, сагласно са јеванђелском проповећу Апостола Павла (особито у посл. Римљ., I Кор., Ефес. и Колош.). У православној пак вери и благодатном доживљајном искуству Цркве, Христос се схвата и верује само и увек са Црквом Својом, која је Његово богочовечанско Тело. Јер је Христос својим оваплоћењем узео на Себе тело и Сам постао *тело*, тј. Црква (Јн. 1, 14; 2, 21; I Тим. 3, 16; Јевр. 2, 14—16; I Кор. 10, 16—17; 12, 12; Еф. 1, 23; 5, 23—32; Кол. 2, 18, 24). О томе овако говори Св. Јован Златоуст: „Христос је узео на Себе тело Цркве, и Цркву је учинио Својим телом“ (PG 52, 429). Према томе, Христос је неодољив од Цркве, која је тело Његово, и Црква је неодвојива од Христа, Који је Глава њена, и првина (*ἀρχή*) њена, и живот њен, и морал њен. Тако се православно схватање Цркве, православна Ек-

лисиологија, потпуно и свецело садржи у Христологији, јер оно што се односи на Цркву односи се и на Христа, и оно што се односи на Христа односи се истовремено и на Цркву Његову. Зато у моменту нашег крштења ми се сједињујемо са Христом у име Свете Тројице, али то истовремено значи и наше присаједињење Телу Христовом, наше „засађивање“ у Саборну и Апостолску Цркву, како се каже у молитви свете тајне крштења: „Засади га (новокрштенога) као садницу истине у Твојој Светој, Католичанској (Саборној) и Апостолској Цркви“.

На тај начин, ако одвајамо Христа од Цркве, или Цркву од Христа, тада чинимо једну неизмерно велику грешку, тј. падамо у једну од највећих јереси: разоваплоћујемо Христа, оваплоћеног Сина и Логоса Божјег, и изгонимо Га из Тела Његовог. А то значи да Га изгонимо из човека и из света. Али, у том случају, ако разоваплоћујемо и разочовечујемо Христа *Богочовека*, како тада можемо бити *хришћани* и како можемо говорити о „Хришћанству“?

Из свега овога што смо до сада рекли постаје јасно да централна тајна Православља јесте Христос — *Богочовек*, истинити и савршени Бог неразделиво сједињен са Светом Тројицом, и истинити и савршени човек неразделиво сједињен са човечанством, са свима људима који сачињавају тело Његово — Цркву. Ова истина и факт богочовечански представљају целокупну догму (и догматику) православне јеванђелске вере наше, и наш хришћански јеванђелски живот и морал (православну етику) како су нам то предали Апостоли и Оци Цркве¹. Христос као *Богочовек* за Православље је занста и *modus credendi* и *modus vivendi*, и *modus cognoscendi* и *modus faciendi*, али Христос неразделиво сједињен са Светом Тројицом и са човечанством, са Црквом Својом. Овакво целосно, интегрално или *католичанско* схватање и доживљавање хришћанског Откривења и хришћанске вере, које је толико својствено Православљу, налази се код Св. Апостола и Св. Отаца и у богослужењу, особито Литургији Православне Цркве. Сва структура апостолских библијских текстова и светоотачких богословских дела, као и богослужбених текстова Цркве, у основи

¹ Свети *Василије Велики* каже: „Догма наше вере има за темељ и почетак Господа нашег Исуса Христа“ (PG 30, 368).

својој садржи ову свецелосну „Тајну Христову“, као што се то види из једног текста Апостола Павла, који ћемо краткоће ради овде једино и навести. Тај текст представља јасну потврду онога што смо до сада рекли: он показује најтепшу међусобну повезаност и јединство православне Христологије, Тријадологије, Еклисиологије, Антропологије, и Сотирологије, тј. показује католичност (свецелосност, интегралност) и узајамну повезаност и прожимање православне вере, догме, живота и морала. Реч је о молитви Апостола Павла из треће главе посланице Ефесцима:

„Тога ради преклањам колена своја пред *Оцем* Господа нашег *Исуса Христа*, по Којем се сваки род на небесима и на земљи назива, да вам по богатству славе Своје да силу да ојачате *Духом* Његовим у унутрашњем човеку, да се *Христос* усели вером у срца ваша, да бисте, укорењени и утемељени у љубави, могли разумети са свима *светима* шта је ширина и дужина и дубина и висина, и познати *љубав* *Христову* која превазилази свако знање, да се испуните *сваком пуноћом Божјом*. А Ономе који може учинити још изобилније од свега тога што ништемo или мислимо, по сили дејствујућој у нама, Њему слава у *Цркви* у *Христу Исусу* у свима нараштајима кроз све векове. Амин“ (Еф. 3, 14—21).

Као што се види, у овој краткој али свесадржајној молитви садржи се: и истина (догмат) о Светој Тројици: Оцу, Христу и Духу; и истина о Христу који је постао човек да би нас у Цркви Својој испунио сваком пуноћом Божјом; и истина о Цркви као заједници у Христу свих светих; и истина о човеку, тј. о нама људима у које се уселјава Христос Духом Светим; и истина о нашем животу вером и у вери кроз укорењеност у љубави, љубави која је Христова и дар је силе Духа Светога унутра у нама, што и јесте хришћански морал, итд. итд. Сви ови основни елементи наше *вере* (тј. основни догмати), и главни етички факти нашег *живота* (тј. морала), садржани су и у делима православних Отаца и у богослужбено-духовном животу, као што ћемо то даље видети.

II

Христолошки догмат Цркве, као и Тројични догмат, и еклисиолошки, и антрополошки, и сви остали свети

догмати наше вере, за нас православне пису неке филозофске категорије, или принципи и идеје једног величанственог филозофског система, па макар се он звао и хришћански, или идеалистички, или егзистенцијалистички, или било који други. (На један такав начин су хтели да употребе догмате Цркве у својој философији нпр. Соловјев, Бербајев и други хришћански философи, особито на Западу). У Православљу су свети догмати постављени и схваћени у једној другачијој перспективи: они су пре свега црквени начин исповедања „једном предате Светима вере“, по речима Св. Апостола (Јуд. 3). Они су она иста библијска спасоносна „лудост“ Божја која погуби „мудрост премудрих“ овога света да би спасла човека (I Кор. 1, 18—31). Јер спасење човека и света и јесте последњи циљ Божјег Откривења, садржаног и израженог на богодоличан начин у вери и догматици Православне Цркве. Православни догмати, изражени у делима Светих Отаца и Васељенских Сабора, представљају продужетак и експликацију проповеди Св. Апостола, јер, по речима једне црквене богослужбене песме, „проповед Апостола и догмати Отаца утврђују једну и исту веру Цркве“, којом ми живимо, спасавамо се и обожујемо се.

Због овог *сотириолошког* карактера православних догмата, Православна Црква је увек и у сва времена имала за прву своју бригу старање о *правилном управљању* („ортотомија“) речју Истине Божје, тј. о правилном учењу и исповедању *вере*, која је истовремено и „реч Истине“ (II Тим. 2, 15), и „реч живота“ (Фил. 2, 16), и „реч спасења“ (Дал. 13, 26). Зато Православна Црква, која „мачем Духа“ (Еф. 6, 17) управља и руководи нашим спасењем, никада није била, нити може бити, равнодушна према Истини, према правилности, тј. *православности* вере, која, по речима Св. Максима Исповедника, јесте „први лек за наше спасење“ (PG 91, 465). У обратном случају, она би била равнодушна према нашем спасењу, а тиме би и престала бити Црква, јер би се одрекла себе, свог садржаја, своје мисије, своје суштине.

Ако је „без вере немогуће угодити Богу“ (Јевр. 11, 6), онда то несумњиво значи *без праве вере*, без *православља* („орто-доксије“), без правог и правилног веровања и слављења и славословљења Бога. „Свакако да

је потребна вера, вели Св. Кирил Александријски, и то пре свега другог — права вера“ (PG 72, 776). У својој првосвештеничкој молитви пред страдање Господ је се молио не само „да сви једно буду“ (мада и то значи: „да сви буду једно као што смо и ми — тј. Света Тројица— једно“, Јн. 17, 21—22), него се молио и за *освећење верних у Истини*, у истинитој вери: „Оче... освети их истином Твојом, реч је Твоја истина“ (Јн. 17, 17). По тумачењу Св. Јована Златоуста, то значи: „Учини их светима даром Духа Светога и правилним догматима... јер правилни догмати о Богу освећују душу“ (PG 59, 443).

У овом и оваквом свом ставу према вери православно црквено Предање иде верно за Апостолом Павлом, који изразито проповеда и подвлачи да вера, права и жива вера, „вера Истине“ (II Сол. 2, 13), јесте почетак и принцип нашег хришћанског бића: „Јер смо постали заједничари Христови, само ако *почетак нашег бића* (*ἀρχὴ τῆς ὑποστάσεως*) до краја чврсто одржимо“ (Јевр. 3, 14). Тумачећи Апостола Павла на овом месту, Св. Златоуст каже: „А шта је то *почетак бића* („архи тис ипостасеос“)? — То је *вера*, кроз коју смо ми постали (као хришћани), и родили се, и, такорећи, суштински се сјединили са Христом“ (PG 63, 56). Вера је, дакле, почетак и основ нашег хришћанског бића, којом смо ми *постали* (израз Златоустов *ἐπίστημεν* управо означава да смо добили нашу праву *ипостас*, наше *биће*, τὸ κατὰ Χριστὸν ἐπίσταναι, по речима Кавасиле), и којом смо вером *рођени*, и којом смо „сасуштаствљени“ Христу. Такво исто тумачење горњих апостолских речи даје и Теодорит Кирски: „Апостол је 'почетком бића' назвао веру, јер смо ми њоме обновљени и сједињени Господу Христу, и добили благодат Пресветога Духа“ (PG 82, 701). Из ових апостолских и светоотачких речи видимо јасно да *вера*, или *догма*, у православно живом искуству, садржи у себи стварност и моћ *препорођења* и *сједињења* са Христом, тј. *рођења* у нови и благодатни живот, и *заједничарења* у Христу и Духу Светом. Уствари, то и јесте истински *живот* и *морал* Православља: препород и обнова бића и егзистенције наше у спасоносном сједињењу и заједници са Христом кроз Духа Светога.

Према томе, православни *морални живот*, православни „итос“ и „етос“, који се састоји у заједници нашег људског лика и бића са Богом, — са Богом Оцем у

Христу силом Духа Светог — и у освећењу, препоро-бењу и преображењу свецелог човека на његовом путу потпуног очовечења и обожења, тај и такав живот почиње да постоји и развија се само онда када за основу своју има праву веру — *православље*. Свако одступање од православља, од Истине, има неминувано за своју последицу — удаљавање и отуђивање од духовности, од хришћанског светог живота и морала. Најбољи је пример тога хришћански Запад. Западно одступање, између осталог, и од истините вере у Духа Светог (јерес Filioque) уствари је и било узрок толиком паду духовности на Западу и изменама западне Цркве.

„Вера без дела је мртва“, вели Апостол (Јак. 2, 26), али „и дела су мртва без вере“, сведоче многи Светитељи и Свети Оци². Ово двоје, тј. правилни догмати вере и прави живот, неразделиви су у православном искуству и доживљају. Тако нераздвојиво сједињени носе на себи увек печат и благодат Духа Светог Утешитеља — Учитеља и Надахнитеља — Цркве. Светост и савршенство Светих, — оно, дакле, што и јесте циљ свег Божјег домостроја спасења и крајња мета целокупне православне вере и живота, — долази од праве вере и правог живота, по благодати Духа Светог. „Јер сва похвала и блаженство Светих, пише Св. Симеон Нови Богослов, састоји се од овога двога: од православне вере и похвалног (доброг) живота, и од *благодатних дарова Духа Светог*. Јер где има ово двоје, придружује се и ово треће. Јер када неко живи добро и богоугодно, са веровањем православним, и када буде облагодатењем од Бога и прослављен даром Духа, онда га прати похвала и блаженство од целе Цркве верујућих и од свих њених учитеља“ (Катихеза 10).

Очигледно је, дакле, да права вера, тј. *православље* јесте темељ и садржај новог живота у Христу и новог благодатног морала Цркве и сваког човека који се у Цркви препораба у „нову твар“ у Христу. Да неко буде *нова твар* у Христу — у чему се и састоји циљ и садржај православног морала — то, по Апостолу Павлу и Оцима, означава да „старо прође, гле, постаде све ново“ (II Кор. 5, 27). Прођоше пре свега старе и новије заблуде о Богу, лажне вере и лажна служења Богу, и откри

² На пр. Св. Ј. Златоуст (PG 53, 13), Св. Кирил Јерусалимски (PG 33, 456), Св. Анастасије Синајски (PG 89, 329) и други.

се нама и даде Истина о живом и истинитом Богу, право и истинско *богопознање*³ — теогностија и теологија — право и истинско *служење* Богу „у Духу и Истини“ (Јн. 4, 24). Или, како карактеристично каже Св. Кирил Александријски, открише нам се „догмати истинског богопоштовања“ (PG 74, 537). У наставку горње своје мисли Свети Апостол истиче да у Христу вреди само *нова твар*, па додаје: „и који год живе по овом правилу („канону“), нека је мир и милост на њима“ (Гал. 6, 15—16). Ово „правило“, пак, или „канон“ нове твари, новог сздања у Христу, којем канону треба да следује и по којем треба да живе хришћани, јесте, по Светом Иринеју — „*канон вере*“, „неизменљиви канон Истине“, којег хришћани примају у светом крштењу исповедањем, том приликом, Символа вере (ср. „Против јереси“, I, 9, 4; III, 15, 1).

Блаженопочивши професор новозаветник Николај Глубоковски, износећи, приликом једног сусрета са Англичанима 1925. године, православно предањско тумачење наведеног места Апостола Павла из посл. Галати-ма, говорио је да правилни, православни догмати и јесу ти „*канони*“ нове твари у Христу које ми треба да следујемо, јер они „изражавају саму природу нашег хришћанског живота“; они су „*закони* нашег хришћанског бића“ и „*сигурни темељи* за правилно живљење“, „неопходни елементи хришћанског живота“. Догмати потврђују нову реалност Хришћанства; они су основа, темељ и заштита хришћанског јединства у Цркви.

По Апостолу Павлу, Црква је „*стуб и тврђава Истине*“ (I Тим. 3, 15). Ову богооткривену истину Апостола Павла Св. Златоуст са смелошћу изражава и у обратном смислу: „Истина је и стуб и тврђава Цркве“ (PG 62, 554). Следујући овом истом благодатном предању, Св. Максим Исповедник у истом смислу дефинише Цркву: „Господ је назвао Католичанском Црквом право и спасоносно исповедање вере“ (PG 90, 93). Слично њима дефинише Цркву и Св. Исидор Пелусиот: „Црква је скуп

³ Види Молитву пред читањем Св. Јеванђеља на Литургији: „Засијај у срцима нашим, Човекољутче Господе, пречисту светлост Твога богопознања...“ Ср. такође и Божићни тропар: „Рођење Твоје, Христе Боже наш, засија свету светлост познања, јер њиме се преко звезде научише они који су служили звездама да се поклањају Теби — Сунцу Правде, и да Тебе познају као Исток са висине, Господе слава Ти“.

(ἀφροσύνη) светих, који је састављен од правилне вере и од савршеног живљења" (PG 78, 685). Из свих ових места постаје јасно и очигледно да за православно Предање и уопште за православно црквено искуство и осећање, вера и живот, догма и морал не само да су неодојиви од Православне Цркве него се повестовећују са њом, управо зато што је она Тело Христово и што је руководи, надахњује и оживљава Животодавни Дух Свети.

За Свете Апостоле и Оце Цркве, Истина и Живот је Христос; вера и спасење је опет Христос, али увек и свагда у Цркви, у богочовечанском телу Свом. Тако и Црква Христом и кроз Христа постаје и јесте *истина* и *живот*, јер је у њој свагда присутан Христос и благодат Духа Светог. Кад Црква не би била оваплоћена *присутност* — а то јој и значи назив *тело* — Истине и Живота Божјег у овом свету, онда не би могла ни да буде Тело Христово, нити Црква Бога живог, него неки безживотни и мртви „скуп“, „церков лукавнујушчих“, по речима Псалмопевца (Пс. 25, 5). Зато Црква, као *Невеста* Христова, као „*Дјева* чиста“, нема на себи мрље ни мане (2 Кор. 11, 2; Еф. 5, 23—27), него је, по речима једног древног црквеног писца, девствена и чиста управо „због правилности *догмата* и *морала*“ (Ориген, фрагм. 45 на Јев. Јов.).

У Православљу дакле, и вера и живот, и догма и морал носе на себи и у себи печат и карактер христолошки, а то значи истовремено и тријадолошки, и пневматолошки, а самим тим и еклисиолошки и сотериолошки, као што ћемо то даље видети.

Тријадолошки карактер у православном благочешћу (побожности) и моралном животу истичу сви Оци Цркве Православне, јер он има свој извор у тајни светог крштења које се свршава у име Свете Тројице: „од Оца кроз Сина у Духу Светом“. Речи из молитава које се читају на крштењу: „Да нас просветли светлостју познања и благочешћа Једносусном Тројицом“, и: „да на ову поду нађе очишћујуће дејство („енергија“) Надсуштаствене Тројице“ — означавају да нови хришћански живот почиње у нама, и наравно и продужује се, као дело и дејство Свете Тројице, „Којом смо крштени, Којом и живимо, и познајемо, и схватамо; под Чијим се покровом и налазимо, и налазићемо се у све векове,

јер смо од Ње добили и *биће* и *благобиће*“ (τὸ εἶ εἶναι) (Св. Симеон Нови Богослов, Теолошко слово I).

Тројична благодат, коју је „тајанствено (*μυστικῶς*) добио сваки који се крсти православно“, вели Св. Марко Подвижник, дејствује и ради у том човеку „по аналогји његовог творења заповести Божјих“ (Филокалија, I, 113 и 115). Ово пак творење и извршавање заповести, или „држање заповести Божјих“ (I Кор. 7, 19), такође има тријадолошки карактер. Јер, сагласно учењу и благодатном опиту Св. Максима Исповедника, „*Божански Логос* Бога Оца тајанствено („*μυστικῶς*“) се налази у свакој од Својих заповести, а *Бог Отац* се сав и нераздвојан налази природно у свецелом Логосу Своме. Онај дакле који прима у себе божанску заповест и твори је прима у себе Логоса Божјег који се у њој налази, а који је у себе кроз заповести примио Логоса, кроз Њега и у Њему истовремено је примио природно и *Духа Светог*. Јер вели се: Занста вам кажем: који прима онога кога пошљем мене прима, а који прима мене прима онога који ме посла (Јн. 13, 20). Који дакле прими у себе заповест и изврши је, примио је и има тајанствено („*μυστικῶς*“) у себи Свету Тројицу“ (PG 90, 1156—7). Ово учење Св. Максима налази се потпуно на линији јевангелског предања Апостола Јована: Ко делатно и доживљајно држи реч и заповест Христову, вели Св. Апостол, тај борави у Богу, и Тројични Бог—Отац, Син и Дух — доћи ће и настаниће се у њему (Јн. 14, 23). Али исто тако, ово учење Св. Максима поклапа се у истој мери и са Еклисиологијом Апостола Павла: Сваки хришћанин и целокупна Црква, по овом Апостолу, постаје католичко (свечело) *обиталиште* и *дом* и *храм* Божји, „храм богоносни“ и „христоносни“, „храм Духа Светог“, тј. храм у којем обитава Христос и Отац Његов и Утешитељ, као што нам то карактеристично говоре светитељи Игњатије Богоносац и Јован Златоусти, понављајући Апостола Павла. На тај начин, живот и морал наш, и крај њихов — обожење, састоји се у *вери* и *благодати* и *заједници* (*κοινωνία*) Свете Тројице. „Освећење и обожење анђела и људи јесте — познање Свете Тројице“, вели Свети ава Таласије, ученик Св. Максима (Филокалија, II, 210).

Али оно што особито карактерише православно побожност и морални живот то је његов *христолошки* и

христоцентрични карактер.⁴ За свете Оце вера и није ништа друго него сâм Христос. Тако, Св. Игњатије Богоносац пише: „Савршена вера је Исус Христос“ (Посл. Смирн. 10, 2). И Св. Максим Исповедник пише: „За Христа велимо да је *ипостасна вера*“ (PG 90, 332). На другом месту исти Светитељ вели: „Ипостасна вера је активна и делатна, по којој се Бог Логос показује у делатељима (практичарима), оваплоћаван кроз заповести, кроз које Он, Логос, узводи ове делатеље ка Оцу у Кога је Он по природи“ (PG 90, 336). Ове аскетско-мистичке речи Св. Максима, којима он описује христолошки садржај православног делатног подвижничтва, у којем се Христос заиста показује као *ипостасна вера*, вера обичена и оваплоћена, треба да буду схваћене у контексту христолошког догмата како га је формулисао IV Васељенски Халкидонски Сабор, тј. у контексту *богочовечанске* реалности вере и живота Православне Цркве.

Христос је, према томе, ипостасна и жива богочовечанска вера, као интегрално—*католичанско*—богооткривење истине и живота, која у себи садржи и *врлину*, тј. морал. И заиста, по Светим Оцима, Христос је „почетак и темељ свих врлина“, како каже Св. Григорије Синајски; или, како каже Св. Максим Исповедник: Христос је „ипостас сваке благодати и врлине“. Сагласно пак опитном сведочанству Св. Симеона Новог Богослова, у сваком вернику који верује у Њега Христос постаје „сила разумности, моћ знања, снага премудрости, власт праведности, и темељ љубави према Богу и људима; Он постаје енергија сваке свете заповести и божанске воље, и разумно и природно одвраћање од сваког зла и греха и страсти и злобе. Јер је Христос наша нада и мир, и без Христа не само да није могуће да неко учини неко добро, него је такав и отуђен и удаљен од Бога“ (Беседа 13).

Хришћански духовни живот и морал у Православној Цркви није само неко „*imitatio Christi*“, некакво спољашње или психолошко-психичко „подражавање“, него — *живот у Христу* (ср. Ап. Павле, Н. Кавасила, Јован Кронштатски), *христовживљење* („христовиома“) и *христуподобљење*, богочовечанско саживљење и симби-

⁴ О томе отац Георгије Флоровски каже: „Једино полазећи од христолошког схватања Халкидонског Сабора можемо разумети веру и побожност Источне Православне Цркве“.

оза, попут чокота и лоза на њему (ср. Јн. 15, 2—5). Православни духовно-морални живот је свецелосно *облачење* у Христа, започето у светом крштењу да би се продужило до мере док нам Христос не постане „*све у свему* и споља и изнутра“ (Кол. 3, 10—11 и Св. Златоуст). Затим, тај живот је *евхаристијско оваплоћење* Христа у вернима и учлањење верних у Христа, или — „*ухристовљење*“, како вели о. Јустин Поповић. По светом пак Симеону Новом Богослову, духовни живот Светих се састоји у томе што они имају „*свецело стеченог у себи свецелог Христа* — на делу, у искуству, у осећању, у сазнању и у виђењу“ (Катихеза 8.). Савршени хришћанин, по Св. Анастасију Синајском, је „*истинити дом Христов*, начињен од добрих дела и благочестивих (= правих, православних) догмата“ (PG 89, 329).

Целокупни богочовечански домострој Спаситеља Христа ради нас и ради нашег спасења: Његово рођење, крштење, преображење, распеће, васкрсење итд. понављају се у Православној Цркви и животу хришћана, — колико *литургијски*, у свакој Светој Литургији, толико и *подвижнички* и доживљајно, у животу сваког хришћанина. Ове пак две нераздвојне стране једне исте стварности управо сачињавају *литургијско-подвижнички* морал Православља. Јер Христов домострој спасења се мистериолошки и благодатно понавља и продужује и у свакој Светој Литургији и у сваком светом хришћанину. Јер је Христос, као што вели Св. Николај Жички, дошао у свет не само да нас научи шта је живот, или само да поправи наш живот, него *да постане и буде наш живот* (Молитве на језеру). „Бог Сина свога Јединороднога посла у свет *да живимо Њиме*“, вели Апостол и Јеванђелист Јован (I Јн. 4, 9). Ово „*Њиме*“, или „*кроз Њега*“, код Апостола Јована идентично је са оним изразом „у Њему“, „у Христу“, код Апостола Павла. И један и други апостолски израз указују нам на исту стварност Христовог живота у вернима и живота верних у Христу.

Другим речима, православно хришћански духовно-морални живот састоји се у ономе што Св. Апостол Павле изражава речима: „Живим не више ја, него живи у мени Христос“ (Гал. 2, 20). Овај „*перихорисис*“ (узајамно прожимање) богочовечанског живота Христовог у Апостолу Павлу и у сваком истински верном хриш-

Ианшу, где Христос постаје за хришћане „све у свему“ — и телесно и духовно (Св. Игњатије Богоносац) — уствара представља спасоносну последницу и продужење за нас хришћане оне спасоносне тајне ипостасног сједињења двеју природа у Богочовеку Христу.

Мистириолошко понављање и продужавање богочовечанског домостроја Христовог у хришћанима започиње са светим крштењем. У крштењу се верујући раба у Христу и Христос у верујућем. Затим верујући живи земаљски живот Христов: распиње се заједно са Христом у Његову смрт и умире за грех и страсти (Св. Исак Сирин), али и васкрсава и оживљава заједно са Христом у „други живот“ — живот вечни и божански (Св. Григорије Богослов). Он се непрестано храни *телом* и *крвљу* Христовом у Светој Евхаристији, у којој се сједињује са Христом и са својом браћом људима, постајући „сутелесник“ и „сукрвник“ и „саживитељ“ са Христом, по смелим речима Светих Отаца. На тај начин он доживљава и понавља у себи целокупни богочовечански живот Христов.

О томе овако пише Св. Григорије Синајски: „Сваки који је крштен у Христу треба да достигне да прође *све узрасте у Христу* (τάς ἐν Χριστῷ μεθελικιώσεις). Јер је унапред добио њихову силу, и кроз заповести може их наћи и научити“ (Филокалије, IV, 63). Слично њему вели и Свети Максим Исповедник: „Логос Божји, родивши се једном по телу, увек се из човекољубља по својој вољи раба по Духу у онима који то хоће; и постаје младенац образујући Себе у њима кроз врлине; и бива видљив толико колико онај који Га прима може да смести“ (PG 90, 1181). Речи ове двојице Светитеља јасно показују у чему је и каква је реалност православног духовног живота и морала: Христос се раба и образује (μορφοῦται) = уобличава, обликује — ср. Гал. 4, 19) у сваком члану Светога Тела — Цркве, и опет у целој Цркви саборно, тако да сви верни постају *христоси*, и опет — сви постају „један у Христу“ (Гал. 3, 28), живећи Његов богочовечански живот у пуноћи. По речима Св. Методија Олимпијског, „у свакоме се Христос раба духовно, и зато Црква у мукама раба док се Христос у нама не роди и уобличи (ср. Гал. 4, 19), тако да се сваки од светих хришћана заједничарењем Христу роди као *христос*...“, тако да на неки начин постају

христоси сви они који су кроз заједницу Духа Светог кршчени у Христа“ (Симпосион VIII, 8). И у овој се тачци опет јасно показује целокупно сотериолошко и антрополошко значење халкидонског догмата у животу правоверујуће (Православне) Католичанске Цркве и у животу сваког човека — њеног члана.

Појам и назив „*христос*“, који смо навели и показали да се односи не само на Христа него и на верујуће људе Његове, тај појам нам указује истовремено и на *пневматолошки*, тј. *светодуховски*, светоблагодатни карактер православног живота и морала. Јер, верујући се називају „*Христос*“ (помазаник) зато што се *помазују* (χρίονται, χρίσμα) Духом Светим, и Дух Свети јесте тај који надале одржава и делатно остварује Христов живот и морал у хришћанима. По православном схватању, живот и морал човека могу бити заиста *хришћански* само ако су „*духовни*“, ако су „*плод Духа*“ (Гал. 5, 22), благодатни плод Духа Утешитеља, Који се излио на Цркву у дан Педесетнице и отада њу непрекидно оживљава. „Духовни“ живот или морал у Православљу не означава неки „*спиритуални*“, „*идеални*“ (или интелектуални) живот ван тела и без тела, — јер би и то био, иако узвишенији од телесног, ипак само „*душевни*“ („*психички*“, по Ап. Јакову, 3, 15) живот — него означава живот преображен и испуњен Духом Божјим, живот оживљаван и облагодативан силом, дејством и енергијама Духа Светог (о чему детаљно говори Ап. Павле у 8. глави посланице Римљанима). Насупрот римокатоличком запостављању Духа Светог и Његовог благодатног деловања у Телу Христовом—Цркви, како у њеној Светој Литургији (*ениклеза*, тј. свагдашње призивање благодати и дејство Духа), тако и у животу и подвизима њених верујућих чланова (богатство *харизми* или дарова Духа), — а јерес *Filioque* управо је и узрок и резултат овог запостављања Личности и нетварне енергије (несаздане благодати) Духа Светог од стране Западног Хришћанства — насупрот дакле томе, у Православљу се Дух Свети схвата и доживљава као творац и руководитељ и оживитељ и обожитељ целокупног црквеног бића и живота. Јер, по речима Св. Григорија Паламе, Дух Свети је „*састворац* са Оцем и Сином свих створења, и *саобновитељ* оних која су пала“ (PG 151, 317). У овој богословској истини и доживљеном факту све-

тодуховског искуства налазимо целокупно Православно Предање, од Св. Иринеја и Василија, до Св. Симеона Новог Богослова и Серафима Саровског. Не имајући простора да се опширније осврнемо на то светоотачко *пневматолошко* схватање и искуство православног живота и морала, навешћемо само један карактеристичан одломак из *пневматолошког* предања Светих Отаца. То је један одломак из III Теолошког слова Св. Симеона Новог Богослова:

„Душе Свети, који од Оца неизрециво исходниш и кроз Сина долазиш нама вернима; Душе живота и разума, Душе светости и савршенства, Душе благи, мудри, човекољубиви, пријатни, славни; Душе који храниш и истовремено напајаш, који милујеш, просветљујеш, оснажујеш; Божански Душе трпљења, Душе даваоче радости, духовног веселја, целомудрености, мудрости, знања, кротости, незлопамтљивости, безбрижности о овдашњем, созерцања тамошњег; Душе који одгониш чамотињу, развејаваш немарљивост, прогониш суетну радозналост и лукавост; Душе који објављујеш тајне, који си залог Царства Небеског, извор пророштва и учитељства, уништитељ греха, двер покајања, који као неки вратар показујеш улазна врата подвижницима; Душе љубави, мира, вере, уздржања, Душе жељене љубави који ту љубав и дајеш, — Ти, Душе Свети, доби и усели се у нас и остани са нама неразлучно, нераздвајно, освећујући и преображавајући и просветљујући наша срца, као једносуптан и равночестан Сину и Оцу, и као Онај који обојујеш оне који Те примају, сваки грех уништавајући и сваку врлину уносећи заједно са Твојим уласком“ (Теолошко слово 3).

Овај толико карактеристичан за Православље *пневматолошки* текст Св. Симеона показује какво је значајно и богато божанско дело Духа Светог у Цркви Христовој, у вери, животу и моралу њених чланова. Из њега се види да целокупни православни духовно-морални подвиг живота и спасења, — схваћен истовремено и као аскеза и подвиг борбе против греха и страсти, и као подвиг стицања светих врлина, стицања освећења и обожења, — јесте дело Духа Светог, Чију благодат добијамо од Христа „кроз свете тајне и свете врлине“ (о. Јустин Поповић). По истом Светом Симеону, крајњи „циљ и сврха свег Христовог домостроја по телу“ јесте

управо то: „да примимо Духа Светог у душе наше“, тј. другим речима — *стицање и задобијање Духа Светог*, како је говорио и Св. Серафим Саровски. Ово примање и задобијање Духа Светог означава наше духовно и телесно сједињење с Богом у Христу силом и благодаћу Духа Утешитеља, тако да кроз то богоопштење и сједињење постане, по Св. Симеону, „трипостасан по благодати и човек, један по усиновљењу бог, састављен од тела и душе и Божанског Духа којег је добио“ (Катихеза 15). У овим последњим речима Св. Симеона Новог Богослова јасно је истакнут и означен *христолошки* и *пневматолошки* карактер православне *антропологије*: благодат Богочовека Христа, која се људима даје Светим Духом, саставни је део човека. (Ово *благодатно* схватање човека лежи и у основи православног схватања првородног греха, који се и састојао управо у човековом губљењу Духа Светог, у удаљењу од благодатног живота и заједнице с Богом). Та темељна истина православне *антропологије* забележена је већ код Св. Иринеја Лионског: „Тамо где је Дух Божји, тамо постоји и жив човек“ (Прот. јереси, V, 9, 1—3).

Према томе, из свега до сада реченога види се да је православни хришћански живот и морал *христолошког*, и истовремено *тријадолошког* и *пневматолошког* карактера. Православни хришћанин је *христолик* и *христоносан* („христоморалан“, „христеичан“), а самим тим и *духован* — „пневматикос антропос“, по Апостолу Павлу. Његов живот и „етос“ је истински католичански *етос* Бога и човека, или, по речима Св. Игњатија Богоносца, то је — *ὁμοῦθεια Θεοῦ* (= једноетичност с Богом, *етос* Божји) (Посл. Магн. 6, 2), тј. то је *етос Богочовека* Христа. Тај се *етос* најбоље изражава у нашој хришћанској *богочовечанској љубави*, љубави према Богу и према људима, љубави *христоликој* — истовремено *богољубивој* и *човекољубивој*.

III

Све ово што смо до сада навели о православном хришћанском животу и моралу Цркве Православне и њених Светитеља, који у себи носе и чувају неповређено истински *живот* и *етос* Христов све то има једну своју заједничку тачку, једно заједничко *место* и *време*, у којем се оваплоћују и пројављују на један реалан и

битан начин. То место — „хорос“ — и време — „хронос“ — јесте црква, православни храм и православно богослужење у њему, а пре свега и у центру свега Евхаристијски синаксис, тј. Света Литургија. Јер Света Литургија и јесте само биће и истина Православне Цркве, њен живот и њено главно дело, њен истински католичански (саборни) етос. Божанска Литургија, као евхаристијски скуп и акт Бога и Његовог народа, која се савршава у православном храму као „благословено Царство“ Свете Тројице, кроз јерургију (свештеност) Великог Архијереја Христа и кроз призивање (епиклезу) и силазак Светог Духа, — она собом представља и објављује у простору и времену „Тајну Бога у телу“, то јест тајну Богочовека Христа и Његовог тела — Цркве. Ова тајна сабира и окупља („еклисиази“) и сједињује Бога — Свету Тројицу — и људе, децу Божју, у једно. У њој се сједињује Христос, „Прворобени међу многим браћом“ (Рм. 8, 29), са верујућима који су Његова браћа и „судеоничари“ (заједничари), чланови и удови Његовог богочовечанског тела. На тај начин, у заједничком евхаристијском синаксису (скупу), једнодушно (*ὁμοθυμαδόν*) и на једном истом месту (*ἐν ἑνὶ τόπῳ*) (сп. ДЛп. 2, 44. 46; 15, 26), на Светој Литургији као синаксису и сабрању Богочовека Христа и Његовог тела — Цркве, открива се и јавља се сједињен Бог и Његов Народ: „род избрани, царско свештенство, народ свети, народ добитка, да би објавио врлине (тј. етос) Онога који нас је позвао из таме на чудесну своју светлост“ (I Петр. 2, 9). Света Евхаристија, Света Литургија открива али и сачињава католичански етос Православља.

У Светој Литургији сваки човек налази свој прави, истински и стварни однос и заједницу са Богом, са другим људима, својом браћом и „сутелесницима“ у Христу, а такође и свој правилан однос према свету као творевини Божјој. Јер је Света Литургија сједињење и преображење у Христу људи и света и целокупне твари, пошто ту твар Црква у Светој Евхаристији окупља, обједињује, освећује и приноси („просфери“, „анафери“) целокупну Богу—Творцу и Спаситељу света и Оцу људи. У Светој Литургији, кроз Евхаристијски принос, Црква исцељује и уцељује, сједињује и преображава људе и сву твар, те на тај начин враћа дотад отуђеног човека самоме себи, Богу и другим људима, тако да се зајед-

ница Цркве, као јединство Христа и људи међусобно, показује као најсавршеније друштво, богочовечанско друштво. (Зато је Света Литургија једини прави социјални „програм“ Православља).

Својом литургијском праксом Црква обликује и образује људе у обличје Христово, у Његов божански и човечански лик, у Његов богочовечански живот и етос, и на тај начин, обнављањем лица људског „по лику (Икони) Онога који га је саздао“ (Кол. 3, 10), обнавља се и лице земље и света, јер и сва твар очекује јављање „слободе славе деце Божје“ (Рм. 8, 19—20). Уствари, тек са обнављањем човека по слици и прилици Божјој, човек у том лику и обличју Бога Живога у себи и другима, налази свој прави — православни — етос и карактер, своју пуноћу, као што су нам то и показали Светитељи Божји (Свети Максим Исповедник, и други).

Христос, који је „Лик Бога невидљивога“ (Кол. 1, 25), објавио је нама људима лик и карактер и етос Бога, али истовремено Он исти објавио је у Себи лик и обличје и прави етос човека. Ово двоје Он као Богочовек продужује да објављује у историји и свету у Цркви Својој и кроз Цркву Своју, која то остварује целокупним животом и радом својим, а нарочито својим богослужењем и својом Божанском Евхаристијом. У светом богослужењу Православне Цркве, и пре свега у Светој Литургији, сабира се, обједињује и возглављује и онај лични, персонални подвижнички етос верујућег хришћанина, човека, и онај заједнички, „друштвени“ (литургијски) етос свих људи хришћана, пројављујући се као јединствени католичански (саборни) литургијско-црквени етос, тј. као лично-саборни живот и морал Христов, одражаван и пројављиван у сваком верујућем и у свима скупа као једном телу — Цркви.